

ارائه الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی)

علی سبحانی فر^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۷

چکیده: گفتمان دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران به واسطه جنگ نرم دشمن، در حال تکامل و جهت دمی خاصی است؛ دغدغه ها و تأکیدات مقام معظم رهبری در خصوص در اولویت بودن جنگ نرم دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران و چگونگی مقابله با آن، موجب شکل گیری این پژوهش در ذهن محقق گردید؛ لذا مسأله تحقیق این بود که جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با تهدیدات نرم سیاسی دشمن، الگوی بومی و جامع دفاع نرم سیاسی مبتنی بر گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی) ارائه نکرده است. در این مقاله هدف اصلی تدوین الگوی دفاع نرم جمهوری اسلامی ایران در بعد سیاسی مبتنی بر گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی) تعریف گردیده است که متناسب با آن سؤال اصلی طراحی گردیده است. این پژوهش کاربردی، توسعه‌ای است که از روش کیفی بهره گرفته است و با روش داده بنیاد انجام شده است. در این تحقیق گفتمان مقام معظم رهبری بصورت تمام شمار مورد بررسی قرار نگرفته است؛ بلکه محقق مداخل ورود به بحث را با احصاء ۱۶۵ کلید واژه مرتبط با موضوع، با کمک صاحب نظران قرار داده است؛ در فرآیند انجام پژوهش محقق با تهیه و توزیع پرسشنامه های تحت عنوان "حساسیت نظری" طی چهار مرحله از ۲۵ نفر از صاحب نظران این حوزه بصورت هدفمند تا مرحله اشباع نظرخواهی نموده است. محقق برای تدوین الگو، از مدل نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی آقای خنفر و همکاران که مدلی چهار شاخه ای است، استفاده نموده است.

واژگان اصلی: الگو، جنگ نرم، قدرت نرم، دفاع نرم، دفاع نرم سیاسی.

۱. دانش آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران

مقدمه

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درخصوص دفاع نرم می‌فرمایند: "به ایمان مردم ما حمله می‌کنند، به بصیرت مردم ما حمله می‌کنند، به تقوای ما حمله می‌کنند، به اخلاق ما حمله می‌کنند، ویروس‌های گوناگونِ خطرناکِ معنوی را در میان ما پراکنده می‌کنند؛ خب، ما چه کار کنیم؟ باید دفاع کنیم". (بیانات در دیدار با ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۴/۱۰/۹۴).

آنچه مسلم است در سال‌های پس از دفاع مقدس، نقطه تمرکز و اولویت استکبار علیه جمهوری اسلامی ایران در حوزه نرم به ویژه در حوزه سیاسی بوده است و در این رویارویی خسارت‌های جبران‌ناپذیری چون فتنه سال ۸۸ علیه جمهوری اسلامی ایران تحمیل نموده است؛ که به طور قطع، یکی از پیچیده‌ترین جلوه‌های جنگ نرم علیه نظام جمهوری اسلامی می‌باشد؛ به گونه‌ای که توسط امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به "فتنه" نامگذاری شده است. (ضیایی پرور، ۱۳۸۳: ۱۱۵)؛ اما علی‌رغم این خسارت‌ها جمهوری اسلامی ایران در مقابله با جنگ نرم دشمن، توانسته است تجربیات بسیار ارزنده‌ای در حوزه دفاع نرم بدست آورد.

واقعیت این است که جمهوری اسلامی ایران در حوزه دفاع نرم سیاسی دارای منابع بسیار غنی از آموزه‌های دینی بخصوص در گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است که چنانچه برای مقابله با دشمن و انجام دفاع نرم سیاسی همه جانبه در قالب مدل‌ها، الگوها، راهبردها و... استخراج و تدوین گردد و متناسب با آن‌ها ساختارها و سازمان‌های جامع و نوین طراحی گردد؛ بخوبی می‌تواند در حوزه دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران علاوه بر خشتی‌سازی و کم‌اثر نمودن تهدیدات، در رویکرد تهاجمی اثرگذاری بر دشمن و ضریب مصونیت بخشی و موفقیت نظام اسلامی را در برابر تهدیدات نرم فزونی بخشد؛ فرماندهی معظم کل قوا در این خصوص می‌فرمایند: "امروزه ما در یک میدان جنگ و کارزار حقیقی فکری قرار داریم. این کارزار فکری به هیچ وجه به زیان ما نیست؛ به سود ماست. اگر وارد این میدان بشویم و آنچه را که نیاز ماست - از مهمات تفکر اسلامی و انبارهای معارف الهی و اسلامی - بیرون بکشیم و صرف کنیم، قطعاً برد با ماست." (بیانات در دیدار علماء و روحانیون کرمان، ۱۱/۲/۱۳۸۴)

آنچه مسلم است جمهوری اسلامی ایران متناسب با رویکردها، روش‌ها، ابزار و... جنگ نرم سیاسی دشمن در حوزه مقابله و مواجهه با آن از تجربیات کمتری برخوردار بوده و از گفتمان رهبر فرزانه انقلاب که گنجینه‌ای جامع و کامل است در راستای تدوین الگوها و ساختارهای مناسب و

کارآمد استفاده کامل بعمل نیاورده است؛ لذا در فرآیند این جنگ، دفاع متناسب شکل نگرفته است و در حوزه سیاسی با آسیب ها و تهدیدات جدی مواجه شده است.

آنچه مسلم است برای درک تهدید سیاسی و دفاع نرم همه جانبه در مقابل آن، لازم است زوایای دفاع نرم سیاسی را مورد مطالعه قرار دهیم تا فهم نماییم که مشکلات و کاستی ها در این زمینه کدام و در کجا هستند؟ آیا اساساً الگوها و مدل های موجود دفاع نرم سیاسی قادر به تقابل با دشمن در این حوزه می باشند یا نیاز به بازنگری و تدوین و طراحی مجدد دارد؟

روند مطالعات و بررسی ها مبین این است که جمهوری اسلامی ایران در گام اول با مشکلات و تنگناهای ریشه ای در حوزه شناخت جنگ نرم و دفاع نرم مواجه است؛ بگونه ای که مقام معظم رهبری مدظله العالی می فرماید: «وقتی انسان، تجهیز، صف آرایی، دهان های با حقد و غضب گشوده شده و دندان های با غیظ فشرده شده علیه انقلاب، امام خمینی و آرمان های نظام اسلامی را می بیند وجود این جنگ نرم را باور می کند هر چند ممکن است عده ای این ها را نبینند. (بیانات در دیدار جمعی از شعرا، ۱۳۸۸/۶/۱۴) و در گام بعد علی رغم برخورداری از آموزه های بسیار غنی در گفتمان مقام معظم رهبری، در حوزه دفاع نرم سیاسی هنوز به مدل های دینی، بومی و مدون مقابله ای دست پیدا نکرده است؛ زیرا مؤلفه های دفاع نرم سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران با ابعاد جنگ نرم، قدرت نرم و دفاع نرم سیاسی مورد نظر اندیشمندان غربی تفاوت عمیقی دارد؛ بنابراین باید به دنبال مدل ها و الگوهای بومی که مبتنی بر آموزه های دینی است، باشیم؛ لذا این نقصان ها موجب گردیده که رویکردهای فعلی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با جنگ نرم دشمن، نتواند بطور همه جانبه کارآمدی خود را نمایان سازد و در مواجهه عملی با دشمنان جمهوری اسلامی ایران در موضع پدافندی قرار گیرد و با خسارت های جبران ناپذیری مواجه گردد؛ در صورتی که با اتکا و تدوین الگو از گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی) می توانیم علاوه بر دفاع همه جانبه نرم به ویژه در حوزه سیاسی، رویکرد خود را از حوزه پدافندی به تهاجمی، پیشدستانه و بازدارنده تغییر دهیم تا علاوه بر اثر گذاری بر دشمن ابتکار عمل در حوزه نرم در اختیار جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

با عنایت به توصیف های ارائه شده، محقق بر آن است که بتواند با تدوین الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله العالی) که تجلی و پوشش دهنده همه آموزه های دینی به مفهوم امروزی است، ضمن دفاع و صیانت از کیان جمهوری

اسلامی ایران در مقابل تهدیدات نرم سیاسی احتمالی در مراحل پیش‌بینی، پیشگیری، مقابله و با رویکردهای مختلف پدافندی، تهاجمی، پیشدستانه و بازدارنده اقدامی هر چند ناچیز در راستای رفع دغدغه‌های مقام معظم رهبری که مکرر گوشزد می‌دارند، برداشته باشد.

با نگاهی دیگر، به صورت خلاصه، مسئله تحقیق این است که: الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) عالی تدوین نشده است. در بعد اهمیت و ضرورت تحقیق می‌توان به اهم محورهای زیر اشاره نمود:

۱- این تحقیق می‌تواند بستر مناسبی برای تولید ادبیات بومی اسلامی مبتنی بر مقوله دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران به وجود آورد.

۲- این تحقیق می‌تواند زمینه مناسبی برای عملیاتی نمودن دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران فراهم آورد.

۳- این تحقیق می‌تواند فضای مناسبی برای عملیاتی نمودن مطالبات رهبر عزیزمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در زمینه‌ی تولید ادبیات راهبردی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران فراهم بیاورد.

۴- ضعف در ارائه و تدوین الگوی بومی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان مقام معظم رهبری در چگونگی مواجهه با جنگ نرم دشمن تاثیر مستقیم خواهد داشت.

این تحقیق دارای هدف اصلی تدوین الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که متناسب با آن سوال اصلی الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چگونه الگویی است؟ طراحی و تدوین شده است.

مبانی نظری

پیشینه‌شناسی: محققین در راستای گردآوری داده‌ها منابع متعددی (پروژه، رساله، مقاله و...) را مورد مطالعه قرار داده که به برخی از مهم‌ترین آنها در قالب جدول زیر اشاره می‌نماید:

جدول شماره ۱- نمونه پیشینه‌ها

ردیف	عنوان تحقیق	مشخصات	نتیجه تحقیق
۱	راهبردهای ارتقاء امنیت جمهوری اسلامی ایران در محیط بین‌المللی بر	دانشجویان دوره اول یکساله مدیریت راهبردی فرهنگی - سال ۱۳۹۳- دانشگاه	دستیابی به راهبردهای ارتقاء نرم جمهوری اسلامی ایران در محیط بین‌الملل بر مبنای آراء و نظرات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بر اساس آراء و نظرات معظم له می‌باشد.

	عالی دفاع ملی	مبنای آراء و نظرات امام خامنه ای (مدظله العالی)
۲	مطالعه گروهی - سال ۱۳۸۶ - دانشگاه عالی دفاع ملی	راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم آمریکا علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
۳	سیامک باقری چوکامی - سال ۱۳۹۱ در دانشگاه عالی دفاع ملی	تدوین راهبرد های مقابله با جنگ نرم در دهه چهارم انقلاب اسلامی بر اساس ماموریت ابلاغی سپاه
۴	هادی جمشیدی - سال ۱۴۰۰ پژوهشگاه سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی	تبیین مواضع مقام معظم رهبری پیرامون امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران (از آغاز زعامت رهبری معظم له تاکنون)
	در ابتدای امر به مواضع بنیانی امنیت داخلی مقام معظم رهبری در ابعاد هستی شناسی، معرفت شناختی، روش شناسی و معناشناسی (مفهوم امنیت) به عنوان مبانی چرایی و چیستی امنیت داخلی پرداخته و سپس در راستای این مواضع اصلی به سایر مواضع دیگر مانند موضع جهت ساز (مقصد و مسیر راه) در ابعاد اهداف/سیاستها، اصول، مرجع و موضوعات اساسی مرجع امنیت داخلی و موضع محیطی (فضا و بستر امنیت) در ابعاد سطوح، قلمرو، مولفه‌ها و تهدیدات امنیت داخلی و در نهایت موضع ساختاری/کارکردی در ابعاد عوامل ایجادکننده امنیت داخلی، روشهای تامین امنیت داخلی، متولیان امنیت داخلی و الزامات تحقق آن را بررسی نموده است.	

مفهوم شناسی

جنگ نرم: امام خامنه ای (مدظله العالی): جنگ نرم، یعنی ایجاد تردید در دلها و ذهن‌های مردم. جنگ نرم، یعنی جنگ به وسیله ابزارهای فرهنگی و پیشرفته امروزی ... جنگ نرم، یعنی جنگ به وسیله نفوذ، دروغ و شایعه پراکنی (بیانات در دیدار جمع کثیری از بسیجیان کشور، ۱۳۸۸/۹/۴).

جنگ نرم گونه‌ای از ستیزش است که بازیگران مهاجم، به جای مقابله با جریان قدرت،

سلامت و اثر قدرت حریف را اعم از منبع و محافظ قدرت را مورد هدف قرار می دهد(افتخاری، ۱۳۹۵: ۱۵)

قدرت نرم: عبارت است از تاثیر گذاری بر مخاطب و جذب او بدون بهره گیری از زور، به تعبیری جوزف نای می گوید قدرت نرم توانایی کسب آنچه می خواهید از طریق اقتناع و جذب کردن، نه از طریق اجبار یا پاداش می باشد. این شیوه ی غیر مستقیم رسیدن به نتایج مطلوب چهره دوم قدرت است(جوزف نای، ۱۳۸۷: ۱۲۵).

الگو: الگو دنباله طبیعی طرح نظری و تجربی مسئله تحقیق است که به صورت عملی نشانه ها و خط سیرهایی که برای اجرای کار مشاهده و تحلیل در نظر گرفته خواهند شد، به یکدیگر مرتبط می کنند(ریمون کیوی، ۱۳۸۷: ۱۵۴).

دفاع: دفاع از نظر لغوی از ریشه دَفَع یعنی عقب راندن، پس زدن همچنین به معنی از کسی حمایت کردن، بدی و آزاری را از خود یا دیگری دور کردن، وطن و ناموس و حقوق خود را از دستبرد دشمن حفظ کردن آمده است(معین، ۱۳۷۶: ۲۸۵).

تعریف اصطلاحی دفاع: تدابیری که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناوری توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می شود را دفاع می گویند. توانایی های دفاعی بازدارندگی را تقویت می کنند و بازدارندگی نیز به این توانایی ها نیرو می بخشند. هم چنین به حفظ و حمایت از ارزش هایی نظیر زندگی، مالکیت، آزادی، هویت ملی و تمامیت ارضی در برابر تهدیدات گوناگون، داخلی و خارجی و یا ساختاری دفاعی تلقی می گردد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۴۴).

امام خامنه ای (مدظله العالی) در مورد دفاع می فرمایند: «دفاع، جزیی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع کند، زنده نیست. هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، در واقع زنده نیست. هر ملتی هم که اهمیت دفاع را درک نکند، به یک معنا زنده نیست» (بیانات در مراسم افتتاحیه ششمین دوره فرماندهی و ستاد دانشگاه امام حسین (ع) ۱۳۶۸/۸/۲۹).

امام خمینی (رحمت الله علیه) در این مورد می فرمایند: اگر دشمنی که از او بر اساس اسلام و اجتماع مسلمین ترس باشد و بلاد مسلمین و یا مرزهای آن را مورد هجوم قرار دهد، بر همه مسلمان ها واجب است که از آن به هر وسیله ای که ممکن است با بذل مال و جان، دفاع نمایند.(امام خمینی، ۱۳۸۶: ۵۵۱).

دفاع نرم: چارچوب یا مجموعه اقدامات دفاعی، تهاجمی و پیشدستانه که توسط متولیان دفاع نرم برای حفظ و تقویت باورها و اذهان جامعه خودی طرح ریزی، برنامه ریزی و اجرا می شود را دفاع نرم می گویند. (تعریف محقق)

دفاع نرم: تلاش برای حفظ و تقویت باورهای شهروندان در زمینه مشروعیت و کارآمدی نظام سیاسی و اصلاح یا حذف آسیب پذیری های آن. (حسینی، مصاحبه، ۱۶ آذر ۱۳۹۸)

دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله العالی): چارچوبی یا مجموعه اقدامات برگرفته از بیانات حکیمانه مقام معظم رهبری مدظله العالی با رویکرد های مختلف تدافعی، تهاجمی، پیشدستانه و بازدارنده است که چنانچه توسط سازمان های متولی امر بدرستی طرح ریزی، برنامه ریزی و اجرا گردد می تواند باعث اثر گذاری بر دشمن و موجب مصونیت بخشی و موفقیت نظام اسلامی را در برابر تهدیدات نرم سیاسی گردد.

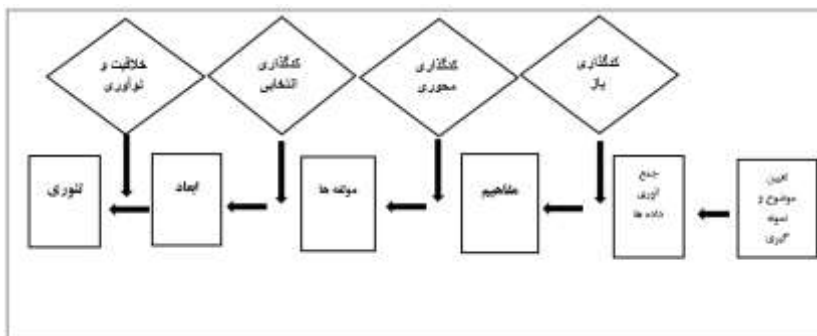
چارچوب نظری

برای تدوین الگوی راهبردی دفاع نرم سیاسی (ابعاد، مؤلفه ها و شاخص ها) جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی)، رسیدن به چارچوب نظری متناسب با اهداف و سئوالات ضروری و مورد نیاز بود لذا محقق ابتدا چارچوب های نظری نزدیک به این پژوهش همچون: چارچوب نظری مبتنی بر علل اربعه، امنیتی شدن هویت، چارچوب نظری مبتنی بر اهداف و اصول و... را مورد مطالعه قرار داد ولی در نهایت تحقیق مورد نظر بر اساس چهار چوب نظری مبتنی بر مدل نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی به انجام رسید که در ذیل اشاره می گردد:

در سال های اخیر با انجام مطالعات در حوزه دینی با روش های مختلف سعی شده است روش های و مدل های بومی در حوزه دینی ارائه گردد. رشد سریع و گسترده تحقیقات کیفی و روش های ترکیبی، در سال های اخیر می تواند نویدی برای آغاز نهضت خلق و ایجاد نظریه های بومی و برخاسته از شرایط محیطی و سازمانی جامعه ما باشد (خنیفر، امیری و جندقی، ۱۳۹۰)

چارچوب نظری مبتنی بر مدل نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی به دلیل برخورداری از ظرفیت های تئوری سازی و دارا بودن ویژگی های خاص برای انجام تحقیقات اسلامی، از کارایی بیشتری برخوردار است. فرآیند نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی بر اساس شکل زیر انجام می پذیرد که در نهایت به مدل و تئوری منتج می گردد.

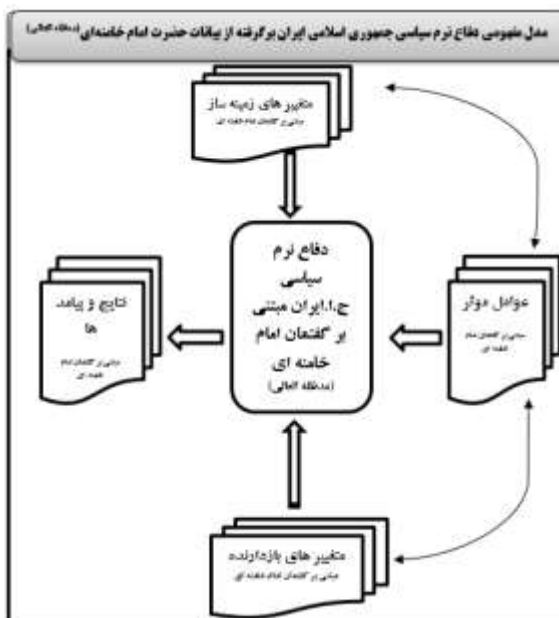
شکل شماره ۱- فرآیند نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی

(خنیفر، امیری، جندقی، ۱۳۹۰: ۱۴)

مدل روش نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی دارای چهار شاخه عوامل موثر، متغیرهای زمینه ساز، متغیرهای بازدارنده و در نهایت نتایج و پیامدها است؛ این مدل چون چارچوب نظری و نهایتاً دستیابی به مدل که مدلی بومی است برای تحقیقات بر مبنای تحقیقات اسلامی طراحی گردیده است؛ لذا پس از بررسی و مشورت با صاحب نظران و اساتید محترم راهنما، مشاور و داور و همخوانی مدل ذکر شده با موضوع محقق این چارچوب و مدل انتخاب گردید؛ لذا محقق مدل مفهومی دفاع نرم جمهوری اسلامی ایران را به شرح زیر تدوین نموده است.

مدل شماره ۱- مدل مفهومی دفاع نرم جمهوری اسلامی ایران

روش‌شناسی

نوع این تحقیق کاربردی و توسعه‌ای است که از روش‌های کیفی بهره‌برده شده است. این تحقیق با روش داده‌بنیاد انجام شده است تا با بهره‌گیری از مراحل این روش الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) احصاء گردد.

جامعه آماری این تحقیق شامل دو بخش کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه با خبرگان) است. در بخش کتابخانه‌ای جامعه آماری شامل کلیه اسناد و مدارک مربوط به موضوع تحقیق (دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است) می‌باشد.

در بخش میدانی جامعه آماری این تحقیق شامل توزیع پرسشنامه اخذ حساسیت نظری در بین نخبگان و صاحب‌نظران حوزه جنگ نرم، قدرت نرم و دفاع نرم است.

روش نمونه‌گیری در این تحقیق در روش‌های کتابخانه‌ای، داده‌بنیاد، با توجه به مشخص شدن مداخل و تعیین کلیدواژه‌های تخصصی در حوزه دفاع نرم سیاسی، از مجموعه گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از روش نمونه‌گیری هدفمند؛ و در روش میدانی، با تهیه و توزیع پنج مرحله پرسشنامه در بین صاحب‌نظران حوزه مربوطه برای اخذ حساسیت نظری تا حد اشباع نظری انجام گرفت که در نهایت بصورت هدفمند از ۲۰ نفر از متخصصین و صاحب‌نظران این حوزه نظرخواهی بعمل آمد. در گردآوری اطلاعات از دو روش مطالعه‌ی کتابخانه‌ای و مطالعه‌ی میدانی استفاده شده است.

بدین ترتیب که در مطالعه‌ی کتابخانه‌ای در حوزه مبانی، ماهیت، نظریات و... جنگ نرم، قدرت نرم و دفاع نرم سیاسی (ادبیات نظری) با روش کتابخانه‌ای از طرق فیش برداری از اسناد، کتاب‌های تخصصی، مقالات علمی و پژوهشی، اسناد و مدارک دست‌اول، پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها، آرشیو و سایت‌های اینترنتی آکادمیک، و سایت مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اطلاعات مورد نیاز گردآوری شده و در مطالعه میدانی نیز برای اعتبار سنجی داده‌ها با روش پرسشنامه (حساسیت نظری) از صاحب‌نظران حوزه مربوطه نظرات این عزیزان تا رسیدن به اشباع نظری اخذ گردیده است.

ابزارهای گردآوری اطلاعات در روش کتابخانه‌ای با فیش برداری از کلیه‌ی کتاب‌های علمی و تخصصی در زمینه‌ی مورد پژوهش، مقالات علمی و پژوهشی، اسناد و مدارک دست‌اول، آرشیو سازمان‌های رسمی و سایت‌های اینترنتی آکادمیک، اطلاعات و داده‌های لازم گردآوری شده است و در روش میدانی از ابزار پرسش‌نامه استفاده گردیده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

چگونگی دستیابی به بعد سیاسی الگوی دفاع نرم جمهوری اسلامی ایران

شیوه تجزیه و تحلیل در این پژوهش استفاده از رویکرد های کیفی است. یعنی محقق پس از بررسی اسناد و مدارک به تجزیه و تحلیل اطلاعات گرد آوری شده پرداخته و سپس در هر مرحله متناسب با فرآیند روش داده بنیاد با خبرگان این موضوع تا زمان رسیدن به اشباع نظری از طریق تهیه و توزیع پرسشنامه اقدام نموده است که به فرآیند آن در گام های تعریف شده در ادامه پرداخته می شود: تعیین واحد تحلیل یا واحد ثبت:

محقق در گام اول واحد تحلیل خود را مشخص نمود؛ واحد تحلیل، شخص یا چیزی است که مورد مطالعه قرار می گیرد و در تحلیل محتوا معمولاً آن را واحد ثبت می نامند (هولستی، ۱۳۷۳) لذا بر این مبنا محقق واحد تحلیل را کلمه قرار داده است که ۱۴۵ کلمه را با مشورت صاحب نظران به عنوان واحد تحلیل قرار داده که در ذیل برخی از کلید واژه های تایید شده (تحلیل واحد) در قالب جداول به تفکیک ابعاد پرداخته می شود:

جدول شماره ۲ - نمونه کلید واژه های بعد سیاسی

ردیف	واحد ثبت	ردیف	واحد ثبت	ردیف	واحد ثبت
۱	همدلی	۵	استکبار ستیزی	۹	گسترش روابط
۲	آمادگی سیاسی	۶	حضور مردم	۱۰	کارآمدی
۳	نا امیددی دشمن	۷	انتخابات	۱۱	دیپلماسی
۴	استقامت ملی	۸	فائون گرای	۱۲	شعارهای انقلابی

اخذ حساسیت نظری شماره یک:

محقق تعداد ۱۴۵ کلید واژه (واحد تحلیل) در خصوص دفاع نرم سیاسی را در قالب پرسشنامه (حساسیت نظری شماره ۱)؛ تهیه و بین صاحب نظران حوزه جنگ و دفاع نرم بصورت هدفمند تا زمان اشباع نظری توزیع نمود که در این مرحله با پنج نفر به اشباع نظری دست پیدا نمود. پس از بررسی و حذف و اضافه ۱۱۳ کلید واژه با شدت متوسط به بالاتر انتخاب گردید؛ در پرسشنامه شماره یک سؤال شده بود که آیا این کلید واژه یا شاخص بر دفاع نرم جمهوری اسلامی ایران دلالت دارد یا خیر؟ و چنانچه دلالت دارد میزان شدت آن چقدر است؟ نظرات پیشنهادی جنابعالی در این خصوص چیست؟ حساسیت نظری مرحله ۱ در نمونه پرسشنامه زیر انجام گردیده است. در تجزیه و تحلیل کلید واژه های با شدت بالا مورد تایید قرار گرفته است.

جدول شماره ۳- نمونه پرسشنامه شماره یک- حساسیت نظری

پیشنهاد	شدت				دلالت		کلید واژه	ردیف
	خیلی زیاد (۴-۵)	زیاد (۳-۴)	متوسط (۲-۳)	کم (۱-۲)	خ کم (۱-۱)	ندارد		
							اتحاد	۱
							امنیت سیاسی	۲
							بصیرت	۳

استخراج فرمایشات مقام رهبری مدظله العالی بر اساس مداخل مورد نظر:

پس از اخذ حساسیت نظری از خبرگان در خصوص شاخص ها و واحد تحلیل ۱۱۳ کلید واژه ها یا شاخص ها تایید گردیدند؛ لذا این تعداد کلید واژه ها یا شاخص ها بعنوان مداخل ورود به گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی) تعیین شدند؛ پس بنابراین از پرداختن به همه محتوا بصورت تمام شمار صرف نظر گردید. با توجه به اینکه رویکردهای مختلف در حوزه دفاع نرم در فرمایشات معظم له اعم از رویکرد دفاعی، رویکرد پیشگیرانه، رویکرد تهاجمی، رویکرد پیشدستانه و رویکرد بازدارنده وجود دارد، محقق در این تحقیق قصد ندارد فرمایشات معظم له را بر اساس رویکردها تفکیک نماید.

تعیین واحد زمینه:

با توجه به واحد تحلیل یا واحد ثبت، محقق می بایست واحد زمینه خود را انتخاب نماید. واحد زمینه به بستری که واحد تحلیل در آن قرار دارد اشاره می کند. (نوریان، ۱۳۸۸) در این تحقیق محقق واحد زمینه را پاراگراف قرار داده و تا آخر بر این مبنا عمل نموده است. تعداد واحد زمینه متناسب با واحد تحلیل ۱۱۳ پاراگراف نیست زیر محقق در بعضی از پاراگراف ها بیش از یک کلمه یا واحد تحلیل استخراج نموده است که در این تحقیق تعداد پاراگراف های انتخاب شده تعداد ۹۰ پاراگراف می باشد.

کد گذاری باز (تعیین شاخص ها)

در این مرحله بر اساس روش مرسوم در نظریه داده بنیاد به هر یک از اجزاء عنوان و برجستگی داده می شود. این عنوان که اصطلاحاً کد گفته می شود، باید گویای محتوای داده باشد به طوری که محقق و خواننده با مشاهده این عنوان و تیترا، تا حدود زیادی به مفهوم جملات پی ببرند (میلز و هوپر من، ۲۰۰۲: ۵۱) لذا بر این مبنا محقق فرمایشات معظم له در مجموعه بیانات، قابل دسترسی در سایت: www.Khamenei.ir به دو صورت استخراجی و استنباطی احصاء نمود و از بررسی

تمام شمار گفتمان مقام معظم رهبری مدظله العالی صرفنظر نمود که در جدول زیر به برخی از آنها پرداخته شده است:

جدول شماره ۴- نمونه پرسشنامه شماره ۲- حساسیت نظری

کد شناسایی باز	تاریخ بیانات	واحد زمینه (پاراگراف)	شاخص (واحد تحلیل)
۲۰ R	۱۳۶۸/۳/۳۰	آنجا که دل ها و دست ها و زبان های یک ملت باهم یکی باشند و همه در راه هدف های ولای اسلام و انقلاب احساس مسؤولیت کنند، استکبار جهانی و دیگر قدرت ها نمی توانند ضربه وارد کنند و آن ها را از میدان خارج سازند.	همدلی
۲۲۷ R	۱۳۸۸/۲/۲۲	اما تهاجم فقط تهاجم نظامی نیست. دشمن به آن تقاطعی متوجه می شود که پشتواله استقامت ملی ماست. دشمن، وحدت ملی و ایمان عمیق دینی را هدف قرار می دهد. هوشیاری لازم است	استقامت ملی
۲۲۹ R	۱۳۸۸/۲/۲۲	در تهاجم معنوی، تهاجم فرهنگی، تهاجم نرم، شما دشمن را در مقابل چشم تان نمی بینید. هوشیاری لازم است ... همه وظیفه داریم مرزهای ایمانی و مرزهای روحی خودمان را حفظ کنیم.	هوشیاری
۲۳۰ R	۱۳۹۷/۶/۷	انسجام و اتحاد بین مسئولین اداری کشور و مدیریت کشور همیشه لازم است امروز از همیشه لازم تر است.	اتحاد

اخذ حساسیت نظری شماره ۲:

همانگونه که بیان گردید، فرمایشات معظم له بر مبنای واحد تحلیل که ۱۱۳ شاخص انتخاب گردید مورد بررسی و جستجو قرار گرفت که متناسب با آنها، واحد زمینه ۹۰ پاراگراف انتخاب شد. در برخی از پاراگراف ها یک شاخص و بعضاً در یک پاراگراف چند تا شاخص استخراج شده است. در پاراگراف های احصاء شده ۸۵ شاخص (واحد تحلیل) بصورت شفاف و عیناً تکرار گردیده است؛ اما برای یافتن برخی از واحد های تحلیل یا شاخص ها احصاء شده پاراگراف ها بصورت استنباطی احصاء گردیده است که در آن پاراگراف شاخص عیناً تکرار نشده است؛ لذا برای اینکه استنباط خود را در معرض نظر خبرگان این حوزه قرار دهد پرسشنامه حساسیت نظری شماره ۲ را تهیه و توزیع نمود در این مرحله محقق با چهار نفر از نخبگان این حوزه به اشباع نظری رسید که نمونه پرسشنامه حساسیت نظری شماره ۲ و برخی از کلید واژه های استنباطی به شرح زیر می باشد:

جدول شماره ۵- پرسشنامه شماره دو - حساسیت نظری

پیشهاد	شدت				نظرات		واحد تحلیل	مضمون	ردیف
	غ-ز (۵-۴)	زاد (۴-۳)	متوسط (۳-۲)	م ^۴ (۲-۱)	غ ^۴ (۱-۰)	ندارد			
							همدلی	دشمن علی‌رغم تظاهر به قدرت، قدرتمند نیست. قدرت استکبار، قدرت مادی است، و قدرت مادی توان مقابله با قدرت معنوی و انسانی را ندارد. آن‌جا که دنیا و دست‌ها و زبان‌های یک ملت باهم یکی باشند و همه در راه هدف‌های ولای اسلام و انقلاب احساس مسؤلیت کنند، استکبار جهانی و دیگر قدرت‌ها نمی‌توانند ضربه وارد کنند و آن‌ها را از میدان خارج سازند.	۲۹۲ سیاسی
							قانون گری	رفکار ناهنجاری کسانی که در سال ۸۸ عمل کردند که چون رأی نیاوردند، دعوا راه انداختند، مردم را به خیابان‌ها کشاندند، کار را به زدوخورد کشاندند، برای کشور هزینه درست کردند، دشمن را جری کردند، طبع دشمن را برانگیختند.	۳۲۹ سیاسی

کد گذاری محوری (تبدیل شاخص‌ها به مولفه‌ها)

وظیفه محقق در این مرحله، دسته‌بندی و مقایسه عناوین استخراج شده از داده است. این کار مستلزم صرف وقت و حوصله بسیار است؛ چرا که در ابتدا ارتباط بین آن‌ها، چندان آشکار نیست، در واقع محقق خود را با انبوهی از داده‌های خام روبرو می‌بیند که چندان به هم ربطی ندارند؛ اما به زودی پیوندهای نامرئی هویدا خواهد شد و زیبایی داده بنیاد در این مرحله نهفته است. (منصوریان، ۱۳۸۶: ۳۹۰)

با مقایسه مفاهیم مختلف می‌توان زمینه‌های مشترک را میان آن‌ها کشف نمود که امکان طبقه‌بندی مفاهیم مشابه در قالب طبقه‌بندی‌های یکسان را، فراهم خواهد ساخت با استفاده از تکنیک مقایسه پایدار، زمینه ظهور ابعاد مشترک مفاهیم که همان کد گذاری محوری است، امکان پذیر گردید. حاصل این مرحله از فرآیند تحقیق شکل‌گیری مولفه‌ها است. (خنیفر، امیری، جندقی، ۱۳۹۰: ۲۱)

فرآیند تبدیل شاخص‌های تحقیق به مولفه‌ها

جدول شماره ۶- فرآیند تبدیل شاخص‌های تحقیق به مولفه‌ها

مولفه‌ها	شاخص‌ها	شناسه
بصیرت افزایی	بصیرت- هوشیاری- حسن ظن - برخورد هوشیارانه - قدرت تحلیل - نگاه خوشبینانه-شناخت موانع - نیازسنجی - لحظه شناسی - درست اندیشیدن - درست فهمیدن - فراگیری درست - عبرت آموزی - تصویردرست انقلاب - پیشگامی درمیدان‌ها - بیداری ملت‌ها - افزایش آگاهی - مصونیت	R229+R238+R239+R242+R247+R248 +R249+R250+R252+R258+R259 +R260+R270+R301+R319+R321 +R328+R359
استکبار ستیزی	سلطه ناپذیری - نفی سلطه‌گری - جنبش غیرمتمهدها - وزارت خارجه - ناپیدی دشمن - استحکام ساخت نظام - پشتیبانی ملت‌ها - حضور منطقه ای	R226+R232+R257+R282+R286+R290 +R291+R358

اخذ حساسیت نظری شماره ۳

پس از کد گذاری محوری (تبدیل شاخص‌ها به مولفه‌ها) از طریق تم‌های تشابه، ترادف، تماثل و تجانس برای اعتبار سنجی مولفه‌های مورد نظر اقدام به انجام حساسیت نظری شماره سه در قالب پرسشنامه زیر می‌نماید؛ محقق در این پرسشنامه از خبره می‌پرسد که آیا مولفه مورد نظر شاخص‌های ذکر شده دلالت دارد یا خیر؟ در صورت مثبت بودن نظر شما، میزان شدت چقدر است؟ نظرات پیشنهادی جنابعالی در این خصوص چیست؟ در این مرحله از فرایند انجام پژوهش محقق بصورت هدفمند با پنج نفر از صاحب‌نظران به صورت هدفمند پرسشنامه توزیع نمود که در نهایت به اشیاع نظری رسید. در این پرسشنامه ۱۱۳ شاخص در ۱۶ مولفه نهایی دسته بندی و طبقه بندی شده است.

جدول شماره ۷- پرسشنامه شماره سه - حساسیت نظری

ملاحظه	شدت				دلالت		مؤلفه	شاخص ها
	کم (۱-۲)	متوسط (۲-۳)	زیاد (۳-۴)	بسیار (۴-۵)	ندارد	دارد		
							بصیرت افزایی	بصیرت- هوشیاری- حسن ظن - برخورد هوشیارانه - قدرت تحلیل - نگاه خوشبینانه - شناخت مولع - نیاز سنجی - لحظه شناسی - درست اندیشیدن - درست فهمیدن - فراگیری درست - عبثت آموزی - تصویر درست انقلاب - پیشگامی در میدان ها - بیداری ملت ها - افزایش آگاهی - مصونیت
							استکیار ستیزی	سلطه ناپذیری - نفی سلطه گری - جنبش غیرمتعهدها - وزارت خارجه - نا امیددی دشمن - استحکام ساخت نظام - پشتیبانی ملت ها - حضور منطقه ای

کد گذاری انتخابی (تبدیل مؤلفه ها به ابعاد)

به عقیده استراوس، کد گذاری انتخابی عبارت است از سیستماتیک انتخاب مؤلفه های اصلی و ارتباط دادن آن ها با سایر مؤلفه ها، اعتبار بخشیدن به روابط و پر کردن جاهای خالی با مقولاتی که نیاز به اصلاح و گسترش بیشتر دارند. (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۸۲)

در آخرین مرحله از کد گذاری، که به کد گذاری انتخابی معروف است، پژوهش گر با توجه به مراحل قبلی، به استحکام بیشتر مفاهیم و مؤلفه ها می پردازد در این مرحله در یک دسته بندی کلی تر، داده های سازماندهی شده در قالب مؤلفه های گوناگون و در ابعاد محدودتری دسته بندی می شوند (آلن، ۲۰۰۳: ۱۴)

در مرحله کد گذاری انتخابی، وجوه مشترک ۱۶ مؤلفه های بدست آمده از مراحل قبلی، شناسایی شدند و با توجه به اشتراکات آن ها در دسته بندی کلی تر و محدود تری سامان دهی شدند.

اخذ حساسیت نظری شماره ۴

در پرسشنامه شماره ۴ از صاحب نظران مورد نظر بصورت هدفمند سؤال می گردد که آیا این بعد بر مؤلفه های مورد نظر دلالت دارد یا خیر؟ در صورت دلالت بعد بر مؤلفه های مورد نظر میزان

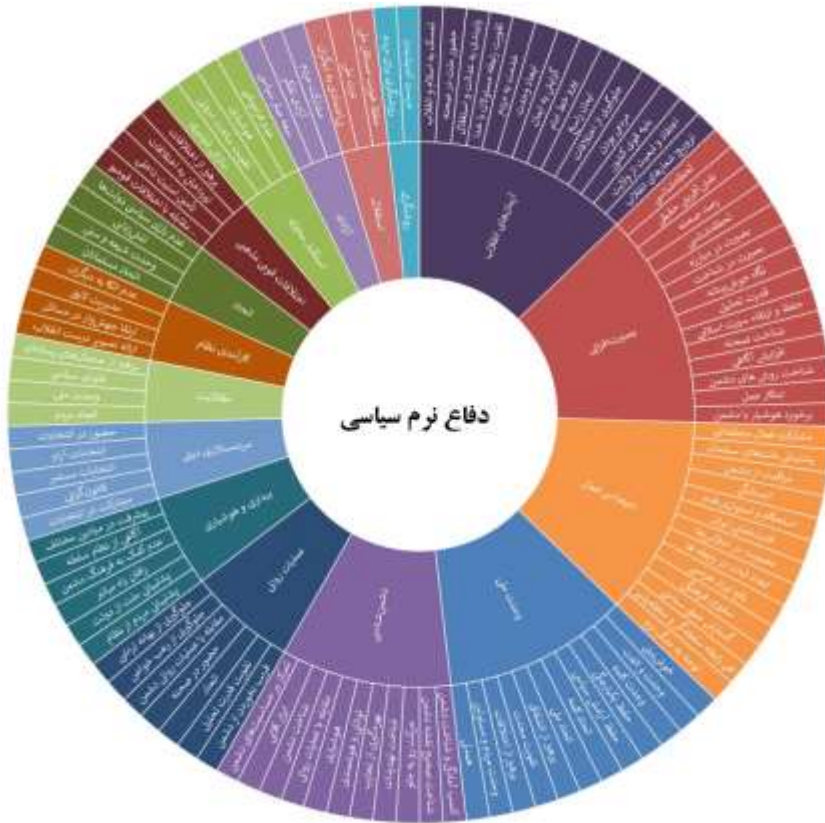
شدت آن چقدر است؟ آیا نظر یا پیشنهادی در این خصوص دارید؟ در این مرحله از حساسیت نظری با توجه به اهمیت این قسمت از فرآیند روش داده بنیاد با ۶ نفر از صاحب نظران حوزه مربوطه محقق به اشباع نظری رسید. و ابعاد نهایی به شرح زیر مورد تایید و تصویب خبرگی قرار گرفت.

جدول شماره ۸- پرسشنامه شماره چهار- حساسیت نظری

ملاحظه	شدت				دلالت		ابعاد	مولفه ها
	کم (۱-۵)	زیاد (۳-۴)	متوسط (۳-۲)	کم (۲-۱)	ندارد	دارد		
							دفاع نرم سیاسی	وحدت ملی - بصیرت افزایی - -روشنگری - استکبارستیزی دیپلماسی فعال - عملیات روانی - اختلافات قومی مذهبی - اتحاد - آرمان های انقلاب - آمادگی - کارآمدی نظام - مردم سالاری دینی - استقلال و آزادی - عقلانیت

مدل سازی:

در روش داده بنیاد، تجربه نشان داده که ماهیت این مرحله از مرحله قبلی مجزا است. مدل سازی، مرحله ای است که نیاز به تفکر، ابتکار، خلاقیت و خبرگی دارد. مرحله بسیار دشواری است که حتی بیش از مرحله جمع آوری داده ها، دقت و نیرو به خود اختصاص داد. (مهرابی، خنیفر، امیری، زارعی و جندقی، ۱۳۹۰: ۲۳) پس از مشورت های فراوان با صاحب نظران این حوزه مدل زیر بدست آمد که در بعد سیاسی و ۱۶ مولفه در چهار مقوله ۱- متغیر های موثر ۲- متغیر های زمینه ساز ۳- متغیر های بازدارنده ۴- نتایج و پیامدها دسته بندی شدند.

الگوی دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

نتیجه‌گیری

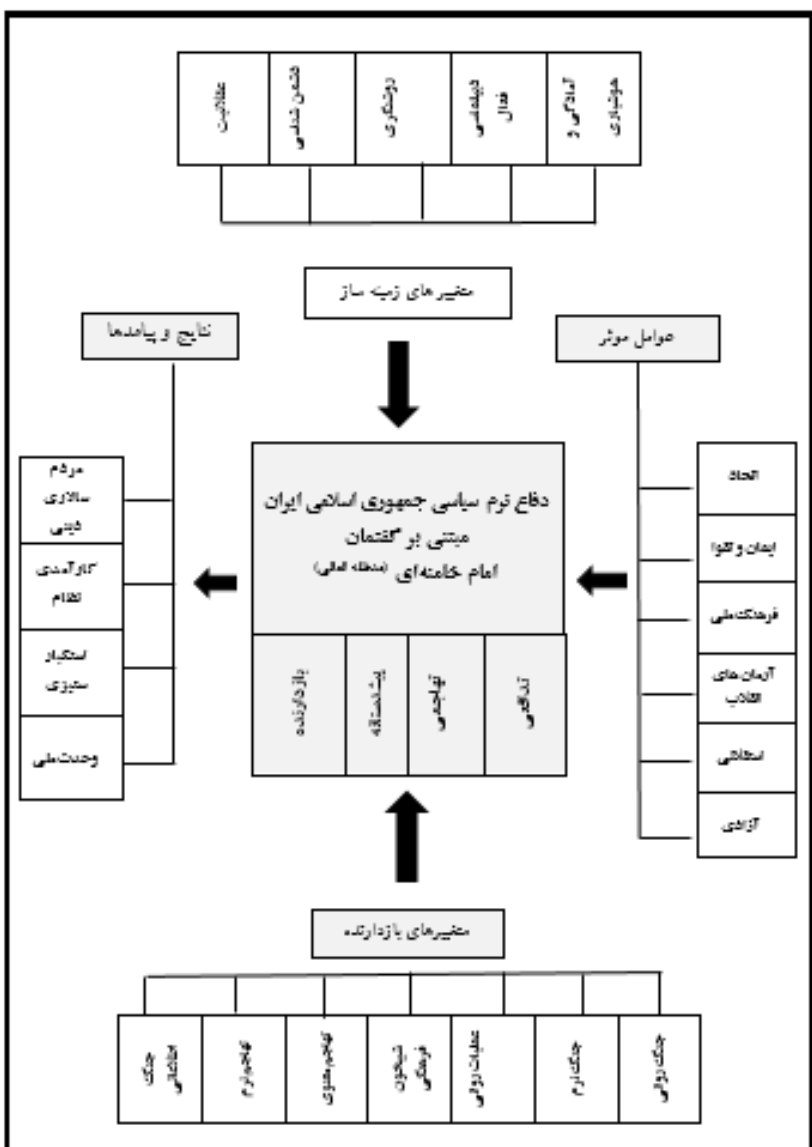
الگوی دفاع نرم سیاسی، مبتنی بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، الگویی بومی برگرفته از آموزه‌های الهی است که توسط ولی فقیه جاری شده؛ لذا این الگو از قابلیت‌ها و ویژگی‌های همچون استحکام، پشتوانه دینی، توحید محوری، عینی، موسع، پایدار، دائمی، جامع الابعاد و همه‌جانبه برخوردار می‌باشد و چنانچه در حوزه اجرا به منصفه ظهور درآید و سازمان‌ها و ساختارهای متولی این موضوع بتوانند آن را عملیاتی نمایند علاوه بر اینکه می‌تواند جمهوری اسلامی ایران را در مقابله با تهدیدات نرم سیاسی مصون دارد و حتی بصورت پیش‌دستانه تاثیر گزاری لازم را بر دشمن داشته باشد بلکه می‌تواند ثبات سیاسی و آرامش را در جامعه به همراه داشته باشد و در پرتو آن، جامعه می‌تواند مسیر رشد و بالندگی را به پیماید.

دفاع نرم سیاسی در بعد امنیت ملی کشور از جایگاه و نقش مهمی برخوردار می باشد به همین دلیل خود می تواند به عنوان یک هدف مورد توجه قرار گیرد به نحوی که می توان بخش قابل توجهی از منابع و امکانات کشور را جهت دسترسی و تحقق این هدف هزینه نمود.

الگوی دفاع نرم سیاسی مبتنی برگفتمان امام خامنه ای در ۱۶ مولفه و ۱۱۳ شاخص تعریف و طراحی گردیده است.

پیشنهادها

- ۱- با عنایت به ناکافی بودن ادبیات موضوع در این زمینه لزوم تبیین پایان نامه ها و کارهای مطالعاتی در دانشگاه کماکان محسوس است؛
- ۲- بررسی نقش و جایگاه سایر ابعاد دفاع نرم در قالب رساله ها و پژوهش های مستقل؛
- ۳- فعال نمودن قرارگاه دفاع نرم با تاکید بر بعد سیاسی آن و بروز نمودن ماموریت و ساختار آن؛
- ۴- آموزش مدیران راهبردی در بعد دفاع نرم سیاسی به منظور درک صحیح آن؛
- ۵- با تعریف پروژه ها و تحقیقات کاربردی راهکارهای اجرایی نمودن الگوی به دست آمده در این تحقیق مورد توجه قرار گیرد؛
- ۶- الگوی طراحی شده به سازمان های متولی ارائه شوند تا علاوه بر نظر سنجی، موجب ترویج و توسعه ایده را فراهم سازد.
- ۷- این تحقیق در قالب کتاب و جزوه آموزشی برای جامعه علمی و یک سند راهبردی و کاربردی برای کارگزاران حوزه سیاسی کشور تنظیم و منتشر گردد؛
- ۸- مواضع مقام معظم رهبری پیرامون حوزه سیاسی جمهوری اسلامی در ارکان نظام (قوای سه گانه نیروهای مسلح) باید کاملا تبیین، ابلاغ و نهادینه شود و در نحوه اداره سیاسی کشور ساری و جاری گردد، بنحوی که در تمامی هدف گذاری ها، سیاست گذاری ها، راهبردها، برنامه ریزی ها، مبنای تصمیم گیری، مبتنی برگفتمان معظم له باشد؛
- ۹- یک کمیسیون مشترک و دائمی با حضور ارگانها و نهادهای متولی امر تشکیل و بارصد و پیگیری منویات معظم له، قابلیت اجرایی و پیاده سازی آن را فراهم نمایند.

کتابنامه

- امام خمینی (رحمه الله علیه)، روح الله (۱۳۶۸). صحیفه امام خمینی (س)، جلد دوازدهم، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، سیدعلی (۱۳۶۸ تا ۱۴۰۰) مجموعه بیانات، سخنرانی‌ها و... قابل دسترسی در سایت Khamenei.ir
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵). کالبد شکافی تهدید، تهران: دوره عالی جنگ دانشگاه امام حسین (علیه السلام).
- امیری، ابوالفضل (۱۳۸۷). تهدید نرم، تهاجم فرهنگی، ناتوی فرهنگی، تهران: انتشارات پگاه.
- حسینی، حسین (۱۳۹۸). مصاحبه، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- خانجانی، قاسم (۱۳۹۸). «راه‌های مقابله با نفوذ فکری و فرهنگی در اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی)». فصلنامه مطالعات قدرت نرم، ۹ (شماره ۱)، صص ۱-۳۰.
- ریمون کیوی (۱۳۸۷). روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گوهر، تهران: نشر تونیا.
- ضیایی‌پرور، حمید (۱۳۸۴). جنگ نرم، ویژه جنگ رسانه‌ای، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات ابرار معاصر.
- معین، محمد (۱۳۷۶). فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات زرین.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶). گراند تئوری چیست و چه کاربردی دارد؟، ویژه نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- منظمی تبار، جواد (۱۳۹۸). «واکاوی مؤلفه‌ها و ظرفیت‌های راهبردی نظام توسعه علمی و دانش کشور از دیدگاه مقام معظم رهبری (دامت برکاته)»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، ۵ (۳)، صص ۸۹-۱۱۴.
- مهرابی، امیر حمزه؛ خنیفر، امیری، حسن، زارعی متین و جندقی، غلامرضا (۱۳۹۰). «معرفی روش شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی»، فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، سال نهم، شماره ۲۳.
- نای، جوزف (۱۳۸۹). قدرت نرم ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل، ترجمه سیدمحسن روحانی، مهدی ذوالفقاری، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، چاپ سوم.
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵). فرهنگ دفاعی - امنیتی، تهران: انتشارات سنا.
- چهرآزاد، سعید (۱۳۹۹). «بررسی فرآیند سیاستگذاری حقوق بشری ایالات متحده آمریکا در خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۹ (۲)، صص ۳۵-۵۰.
- هولستی، ال. آر (۱۳۷۳). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، چاپ اول، ترجمه نادر سالار زاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

- Allan, G (2003), A critique of using grounded theory as a research method, Electronic Journal of Business Research Methods, Vol.2 No.1, pp.1-10
- Strauss, A & Corbin, J. (1998). Basics of Qualitative Resach: Techniques and procedurs for Developing Grouned Theory, 2 ed.Sage Publications, Thosand Oaks, CA, USA
- Miles, M.and Huberman, A (2002), Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods, SageLondon, Beverly Hills